



IDILI ⁽¹⁾

À LA SOCIETAT LOS SIS PARELLS BISBALENCBS.

In illo tempore.

I

¿Recordas aquell dia
De camp, ma dolsa aymia?
Ja l' auba despuntava,
Y allà 'n l' Orient se veyà
Lo sol, que hermós tenyia
De porpra l' ample espay; lo jorn sonreya,
Y desfet son mantell d' ombras negrosas,
Y boyras tenebrosas,
La nit ja s' allunyava.
¡Qué bonich era tot! ¡qué bell!... Semblava
Que 's deixondís la terra, avans dormida,
Al dols petó de l' ayre,
Plé de frescor y de campestre flayre.
¿Te 'n recordas, ma vida?
Encar esblanquehida,
La lluna 's veyà allà en lo cel confosa,
Y á l' altre part d' espay, arrodonida,
L' esfera lluminosa
Del sol, pintava 'l cel de grana y rosa.

(1) Premiat ab la *flor natural* en lo certámen de La Bisbal, (1885.)

II

La solitaria y muda
Quietut del bosch espés, tan sols torbava
La lleugera tartana que rodava
Per sobre de las pedras. Tu asseguda
Prop meu,—¡quín fret?—me deyas,
Y al dirrho t' acostavas y somreyas...
Jo 't mirava ab amor, tu indiferenta
A l' alegre conversa de la colla;
Com que viatjant aumenta
Lo fret l' intimitat y sempre amolla
Dels compliments las trabas, falaguera,
Sobre mi recolzada,
Entre mas mans la teva abandonada.
¡Cóm t' amayno!—me deyas riallera,
Mes hermosa que may, més encisera.
Jo apretava ta má sols per resposta,
Bebent á dolls l' amor en ta mirada,
Y com si ho fes á posta
Lo vent ab sa alenada
Feria de plé á ple, d' aytal manera
Que per guardar ta cara, fente enrera,
Vas posar lo teu cap com qui no gosa
Sobre ma espatlla rihent; ¡qu' eras hermosa!
Poch a poquet tancantse tas parpellas,
Com dos fullas de rosa,
Tos ulls de cel varen taparne bellas:
¡Dormias! ¡qué bonica!
Cóm ta boqueta, niu d' amor, badada,
Matilde, haguera clos d' una besada!

III

Per fi s' aixecá 'l sol: tot revivia;
Ja altre volta natura
S' enjoyava ab colors, llum y hermosura;
Y á la muda poesia
De la quieta y tranquila matinada,

La del jorn ne seguia,
Més esplendent, y viva y animada.
També tu, ma estimada,
Vas despertarte al fi, somrienta y bella,
Com la tendre ponsella
Al primer bes del sol; la blanca cara,
Banyada de rojor, tòn front encara,
Boy cobert per ta fina cabellera,
Y encar ta mà encisera
Y t'èbia entre mas mans, mes desseguida,
Potser per tanta llum avergonyida,
Vas dirme ab ulls de cel mirant confosa,
Y ab no sé qué d' amor y de tristesa:
«Ja no fa fret,» en tant que tremolosa,
Vas retirar la mà, la cara encesa
Pel virginal pudor de ta puresa...
¡Ja no fa fret! ¡ay Deu! ¿per qué aquell dia
Tant prest lo sol sortia?
Es ¡ay! tan dols l' amor prop l' estimada,
Quan lo pit nos encen d' una mirada!

I V

Com va passarse 'l dia
¡Bé prou que ho sabs aymia!
Jo tant sols te diré, que en ma memoria
Escrita ne tindrè sempre sa historia,
Que en ma pensa grabadas
Tindrè sempre las horas venturosas
En que buscavam per las encontradas
Violas del bosch flayrosas,
Y aquella tarde delitosa y pura,
En que perduts tots dos per l' espessura
De la verda pineda,
Vaig dirte, mon amor... ¿per qué 't mostravas
A ma passió tan freda?
¿Per qué lo teu amor no 'm confessavas?
¡Si, encar que muts, tos llavis sols somreyan.
Tos ulls be prou m' ho deyan!
Y sinó ma videta,

¿Perqué quan caygué 'l llibre que distreta
 Tant fingias llegir; al acotarme
 Junt ab tu per collirlo,
 Aquell bes que vaig darte vas tornarme?
 No ho neguis, no, mon bé, fins van ohiro
 Las aus que en l' espessura
 Cantavan tan de goig tanta ventura.

V

Ventura y goig que va fugir... Dauravan
 Los darrers raigs del sol l' altiva serra;
 Las boyras comensavan
 A enbolcallar negrosas l' ampla terra,
 Y muts en lo tartana
 De retorn á la llar feyam la vía,
 Més no, com avants, junts; la sort tirana
 separarnos volia
 Potser per sempre més... Com ans corria
 La tartana lleugera per la prada.
 ¡Qué freda l' aura para
 Vaig trovarne allavors, y qué gelada!
 De tu apartat, Matilde, sens ventura,
 Aquell camí que vaig de matinada
 Trová enjoyat ab galas d' hermosura,
 Veya cobert de negre sombra obscura,
 Negra era la montanya,
 Y del arbre la sombra silenciosa,
 Negra era y misteriosa.
 La tranquila cabanya
 Perduda en la foscuria tenebrosa;
 Lo blat, la verda canya,
 L' inmens espay, ans blau, seré y alegre
 Tot era fosch y trist, tot era negre.

.
 També era fosch mon esperit, aymia,
 Fosch com la nit; ni 'l brill d' una esperansa
 Dintre mon pit lluhia,
 Que al morirne aquell dia,
 No sé perque sentintne greu frisantse,

També morfr sentia
La ditxa dins mon pit, la benhauransa.

VI

Jà á lloch, per fi, Matilde, forsós era
Despedirnos; riallera
—¡Adeu! vas dirme y, ¡ay!... res més... ¡ingrata!
D' aquell *adeu* lo trist recort me mata.
Vaig apretar ta má, pel guant euberta,
Una llágrima incerta
Cregui veurer llavors en ta parpella,
Y — ¡adeu! — vaig dirte, — ¡adeu, Matilde bella!...
D' allavors uo t' he vist... ¿De las ditxosas,
Horas d' aquella diada!
¿Te 'n has recordat may enamorada?
¡Lo mon per fé o'vidar, te tantas cosas!

.
L' amor que en aquell dia de ventura
Nasqué en mon pit, al foch de ta mirada
Més lluny de ta hermosura,
Lo sento molt més gran, més me tortura,
Com raig de llum d' ardenta soleyada,
Punt débil, invisible, en sa naixensa,
Que en son esclat es resplandor inmensa.
¡Oh dona idolatrada!
¡Deu vulga que en tos greus y ta frisanza,
Recordis aquell dia ab anyoransa;
Ab lo cant de l' alosa matinera,
Lo bes del bosch, la brisa falaguera,
Y aquell somni de pau y de bonansa
Qu' entrobria ta boca riallera!
¡Deu vulga que desitjis ab recansa,
Qu' aquell dia, per mí de goig sens mida,
Sigués l' idili etern de nostra vida!

FRANCISCO XAVIER GARRIGA.





À CASA SEVA

Cuberta per la ampla volta,
dins de la espayosa entrada;
ab l' esguart fixat al lluny
cab a la porta forana,
distret lo seu pensament;
cel ahont jo desitjava
tenirhi un lloch escullit;
cel ahont desitjo ara
poguerhi un dia arribar,
si la Mort me donés alas;
allà molt sovint la veyà
y mirantla m' encantava.

Tant com ma casa payral
aquell casal m' agradava,
que 'l meu cor amorosia
més que 'l ombra y la rosada.
Ara sols tristos recorts
las sevas parets me guardan.
Allà veig la dolça llar,
ara freda y solitaria;
freda y sola com mon cor,
que sols te cendra apilada.

Allá veig lo pati gran
hont lo meu filllet jugava,
lo meu fill. ¡Ay trist de mi!
que 'm fa morir d' anyoransa.

Al cap de vall de l' eixida
hi ha l' era enrajolada
d' hont tots dos prats y masias,
quant lo sol queya, miravam,
Ara hi veig sols lo castell
que vora la mar s' enlayra;
sols hi veig lo trist turó
que dins la mar s' enmiralla
reflectint ninxos y creus,
tombas, panteons y marbres;
sols hi veig lo trist fossar
que las sevas cendras guarda;
prime 's trovan las del fill,
més amunt las de la mare,
més amunt lo blau del cel
hont la flor de ma esperansa
com més va més seca 's torna,
sense olor y mustiada.

PAU SANS Y GUITART.





¡MARE MEVA!

¡Quan de temps que no 't veig, oh mare mia,
quan de temps que no hi ets á mon costat!
ab tú avans veyá 't mon plé d' armonia,
avuy desert m' apar.

¡Qui 't tingué ara per confiart' mas penas,
quan en lo mon no hi trovo sino fel!
¡qui 't pogué explicar, oh mare meva,
quan sufreiro y patesch!

Tú, ab tos bons consells me goiarias,
en lo camí del incessant dolor,
y mon cor defallit ensemps rebria,
lo desitjat conhort.

¡Quin dia será aquell que una abrassada,
en altre mon millor te podré dar!
¡oh mare del meu cor, mare estimada,
quin dia aquell será!

EMILI TARRÉ.

Octubre de 1886.





LA TRENA DELS XINOS



os xinos están de moda, y acabarem per conèixer-los millor que no coneixem pobles més aprop nostre, tant se multiplica 'l número dels escrits donant notícies de llurs costums, llur religió, llur Constitució política, llur vida social y doméstica y fins sobre las més petites particularitats de llur manera d'esser. Tant es aixís que Mr. Paul Antonini, en son llibre *Los xinos pintats per un francès*, explica com los xinos arribaren á adoptar la manera especial de pentinat que 'ls hi coneixem.

Quan en 1620, los tártaros hagueren invadit l'imperi y se n'hagueren fet amos; demostraren esser homes polítics al mateix temps que guerrers. Adoptáren lo sistema de colonisació que reixí tant be als romans. En compte de pensar en modificar las costums dels xinos, las adoptáren totas. Los vencedors s'ho apropiaren tot; respecte del passat, cult de la tradició, veneració per Confuci, ritos per las grans ceremonies, fins lo vestir dels xinos. Res fou donchs cambiat per ells, excepte la manera d'arreglarse 'l cabell. Avans de la invasió tártara, los xinos portavan los cabells un xich llarchs nuats en darrera; foren, donchs, invitats á tallársels á ran menys al cim del cap ahont devia

creixer una llarga trena. La ordre emanava de Tien-Min, lo primer emperador de la Xina de rassa tàrtara.

Aquesta lley va estar á punt de causar una revolució, porque á Xina eran considerats los cabells arranats, lo mateix que passava á Fransa en los temps merovinjis, com una senyal de dependencia, de servitut, de rebaixament en la posició social. Aixís, donchs, que la ordre formal de Tien-Min exigí que todas las testas s' arreglessin á la moda tàrtara, los hi semblá als xinos que s' imposava sobre llur cap lo sagell de la servitut. S' entristiren mes de tal senyal de la derrota que de la derrota mateixa.

Milers de xinos rebutjáren d' obehir, y preferiren la mort á la trena, porque calia triar entre las duas, ja que la desobediencia al Emperador portava á darrera sempre en la Xina la pena capital. Sofrir lo martiri per una moda de pentinat, heus aquí lo que 's podria anomenar lo *non plus ultra* de la fé. La introducció de la trena entre los Celestes costá la vida á milers d' entre ells. ¡Quí havia de dir allavors que aquesta trena tan mal acullida 's tornaria tant estimada per los xinos, que llur honor sembla estarhi enllassat! Un xino 's faria matar avuy per defensar sa trena. No podria causárselshi despler mes viu que parlarne irrespectuosament; anomenarla, per exemple, *cauda*, com l' apéndix dels animals. Seria inferirlosli la mateixa injuria que quan s' anomena «ca» á un europeu. Per esser cortés s' ha d' emplear lo mot llatí *cincinnus* ó la expressió xina *pien-tsé*.

En quant á tocar la trena d' un xino, no pas ab lo pensament de estirarli, sino pera mirarla no mes, es lo més salvatge que puga imaginarse. Tallar la cúa—dispensin—tallar la trena á un xino, es cosa pitjor que ròmprerli un bras.

Mr. Paul Antonini conta á tal propòsit que un missionista degué la vida á la veneració que 'ls xinos tenen per llur trena. Aquest sacerdot era buscat per l' autoritat ab motiu de l' ardor de sa propaganda. Se estava en casa de una familia cristiana quan viugueren á avisarlo que la casa estava voltada pels satélits d' un mandari, y que, aquest en persona, volia registrar los departaments. Gran emoció en tots: si lo infelís era pres, ja estava llest. D' un plegat lo missionista agafá unas estisoras, recomaná á sos amichs que 's tranquilisessin, y corra cap á la banda dreta de la casa, ahont sempre hi ha lo departament de las donas, y ahont no pot entrarhi cap home estrany á la familia. Aixís que 'l missionista acabava de sortir de la gran sala, entrava 'l mandari. No veyent á qui buscava, endeviná ahont s' hauria amagat y 's llansá á sa persecució. Pero tant bon punt hagué traspassat lo dintell

de la porta del departament de las donas, arrenca un crit y torna tot depressa, fugint com si fos perseguit. Un instant després lo sacerdot tornava y ensenyava á sos fidels la trena del mandari.

D' una estisorada havia deshonrat per molt temps al infelís funcioniari, y aquest havia quedat tant perturbat d' aquella injuria, que ho havia deixat correr tot.

Aquesta historieta nos ensenya la flaca dels xinos. En las negociacions tan difícils sempre ab los mandarins, l' amenassa d' una estisorada seria potser mes efícas que la d' una canonada.





LA CARTERA D' UN POETA

En los fulls de ma cartera,
bó y dolent, de tot hi ha;
gatadas, que al apuntarlas
sense ficsarmhi, he juntat,
tot y ser cosas de riure
ab las tristas, las que fan
caure tant sols al sentirlas
las llágrimas á bassals.
Ma cartera no es cartera,
es lo mercat de Calaf;
en fi, es lo calaix del sastre,
de tot color hi ha retalls.
Plana primera: ja trobo
uns versos milj comensats;
una «Oda á la formiga.»
¡Quina oda que 'n surtirá!
Plana segona: una suma
qn' arriba á «quatre mil rals.»
¡Quina suma més bonica!
ben segur, vostés dirán...
donchs jo la trobo molt lletja,
com que jo l' haig de pagar...
Llegeixo aqui un paper *suelto*;
una carta qu' ha enviat
lo masover de Gerona;
en los trossos que hi ha en blanch
ab llapis jo hi he fet versos;
tot se té d' aprofitar...

«¿Quan lo jovent, veyent noyas»
«surt de test, no sab que 's fà;»
«quan ellas, al veure joves,»
«ja fan lo pavo real,»
«de tot, tot, que 'n te la culpa?»
Fet ab tinta y més avall:
«L' oruga tot li malogra.»
Es de la carta de 'n Pau.
«L' oruga es qui te la culpa»
«que l' hort no 's puga mirar;»
«ja cuasi cols no li deixa;»
«tant xica y tant mal que fá.»
¡Després parla de casarse!
y segons ell diu, aviat:
«A mes vull dirli una cosa:»
«Ab la Rosa havem parlat,»
«com ja fa tant temps qu' hi tracto,»
«de casarnos per cap d' any.»
«Com ha plogut tot se grilla.»
«Recados de tothom. Pau.»
Fet ab llapis altre volta,
uns versos, passém de llarch,
pèrque son d' aquells tant tristos
y no puch veure plorar.
¿Haveu vist més gran *enredo*?...
n' hi ha per llogarhi... banchs.
Lo dia trenta, 'l trimestre
«del lloguer» ¡S' ha de pagar!
Quin amo que tinch mes gana;
l' ódio, si es tant mal carat;
pel qu' es xich lo pis, be 'l pago,
cabria dintre un didal.
Com los diners ni se 'ls mira,
li daré aquell duro fals.
L' argument d' una comedia:
es del francés ¿qu' ho dirán?..
Jo la posaré en escena
cam si fos original;
perque avuy, aixó no 's mira;
no te títol ja 'n tindrà;

ne buscaré un de ben lliure,
 verdós, que així pensarán
 que també ho ha d' esser l' obra
 puig la gent, al criticar
 las comedias que son lliures
 talment estant esperant
 algun estreno qu' ho sembli:
 ho critican, pero hi van:
 fins molts, ab ayre de sabi,
 volen salvar la moral
 y ells, pagant ho molt més, buscan
 las butacas del devant;
 y per mirá, ab las ulleras
 no 'n tenen prou, que s' están
 ab ulleras y gemelos!...
 y encara allargan lo cap:
 las noyas y tot, si senten
 algun xiste un xich picant,
 dissimulan tot ventantse
 y riuen per sota 'l nas.
 «Lo dia dos,» qu' es diumenge,
 «tindré ja 'ls lloguers cobrats.»
 N' hi haurá pochs, que hi ha molts gastos
 y aquets tunos d' estadants
 no sé perque sempre 'ls sembla
 que l' amo no ha de cobrar;
 son tant nets, que no voldrian
 la llibreta bruta may;
 jo só al revés, jo voldria
 cada vuit dias firmar.
 Girém full: una targeta
Don Rómulo Pibernat
 «corredor de bolsa.» Corra,
 qu' á mi no m' atraparás;
 jugan tots á *fet* y amagan
 los rals dels pobres-qu' hi van.
 Un bitllet de Garcilasso;
 vint duros, quatre cents rals:
 ¿no troban que aquests retratos
 son un xich massa pagats?

encare un pogués tenirne:
sempre 'm passen galopant;
sembla talment que se 'm fongan;
may ne tinch dos allotjats.
«Apuntes per una poesia:»
«La Núvia,» 's titolarà;
«descriuré lo ser promesa,»
«Parlaré dels seus ulls blaus,»
«de sa cabellera rossa,»
«d' aquells llavis mitj tancats»
«qu' ab recel sembla que guardan»
«mil petons, que surtirán»
«al ser ja esposa, com surten,»
«desfent lo niu que 'ls guardá,»
«los moixons entant alegres,»
«xarrotejan per l' espay.»
Las mentidas son bonicas,
tant com lletjas las veritats;
que lo cert es, si pot dirse,
al revés just y cabal:
las donas al ser casadas,
sovint las veureu qu' están
també ab la boca mitj closa,
llavis en fora y tancats,
guardant per l' home, no besos,
com jo he dit un xich avans...
¿sabeu que está á punt d' eixirne?...
un enfilall de reganys,
que á la primera endanada
un ja queda mitj macat.
«Lo casament, la cridoria»
«dels nuvis y 'ls convidats»
«y l' endemá de la boda...
no sé qué de l' endemá!
Aquí sembla que deya «Ella»
¡Ella, y 'l full esquinsat!
Una plana tota epigramas,
una altre, tota cantars,
un sonet, dos... una décima,
aquí gargots... prou n' hi ha,

que fullejant, seguiria
fins á no acabarse may.

La cartera d' un poeta
es lo judici final;
per tot brollan grans ideas,
per tot conceptes, més grans.
Ells son tota sa fortuna;
la te en gloria, pot donar
llorer, que no 's gastaria
en tres diumenges de rams.

Noyas, si un jorn per casarse,
algun d' ells us ve á parlar,
la cartera avans llegeixi;
qu' al veure aquell guirigay,
preferireu quedar tías;
que son uns boigs rematats;
y al tornarli la cartera.
senyaleuli un lloch en blanch,
ahont apunti la carbassa;
segur l' haureu inspirat
per fé una altre poesia
titolada: *Un desengany*,
d' aquellas que 'ls ulls no poden
á tant plor donar l' abast.

VÍCTOR BROSSA Y SANGERMAN.





LAS RUINAS DEL CASTELL FEUDAL DE CABRENÇ

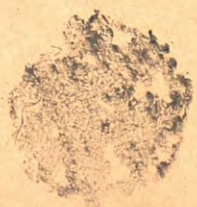
ALT VALLESPÍR.



N mas nombrosas excursions he visitat moltes ruinas de castells feudals enlayrats en cims inaccessibles, com los castells de *Cabrera*, sobre Massanet, de *Rocaberti*, sobre la Junquera, de *Paracolls*, sobre *Molitj*, etc.; cap d'ells se pot comparar ab lo castell de Cabrenç. Sas murallas y edificis enderrocats constitueixen per llur extensió una de las fortificacions senyorials més importants de nostres Pirineus. Al veurer avuy aquellas ruinas l'excursionista se formarà una idea de lo que era aquell amagatall de barons en la época que lo régimen feudal imperava ab tot son poder.

Lo castell ab sas dependencias y murallas está edificat sobre una alta serra granítica, abrupte, selvatje, coberta de negra fajosa, dividida en dos pichs poch separats un d'altre, á 1,500 metres d'altitut sobre 'l nivell del mar.

Lo més alt se compon d'una aresta de rocas graníticas de 15 m. d'ampla sobre 60 de llarch. Un cingle casi tallat á pich de 20 á 30 metres d'altura lo rodeja de tots costats. Pera pujarhi un s'ha de obrir pas en mitj de romagueras y pedras rodoladissas, fents' hi de quatre grapas, seguint amunt una esquerdá del cingle qual runa y pedregam deu cobrir los esgrahons tallats en la penya, única escala que



serviria pera arribar á dalt. Sobre de eix terraplé natural estava construhit lo cos més important de la fortalesa; sas murallas de 1'50 d' espessor sense espitlleras, casi enrunadas, coronavan eix rectángul hont se coneix encara lo portal d' entrada y un tros de volta de la capella ab las ruinas d' altres edificis.

Eixa capella situada al centre de l' edifici tenia una nau rectangular terminada per un ábside mitj circular. Era dedicada á Sant Miquel Arcàngel.

He notat que 'n general lo furor demoledor dels bárbaros y revolucionaris respectava fins á cert punt las capellas y esglesias dels edificis religiosos. En la major part de nostres monastirs, en mitj d' un enderroch de ruinas, quedan en peu sas esglesias com si fossen amparadas pel temor de la Divina Justícia.

A la fi del sigle passat la capella dels barons de Cabrenç existia encara malgrat sos nou cents anys de vellura. Lo dia de Sant Miquel de Setembre s' hi feya un ajust dels pobles de Serrallonga y la Menera. Hi pujavan en professó; invocavan Sant Miquel contra llamps y pedregada; s' hi feya una caritat de brenas als pobres.

Los vells de la comarca contan que un dia de gran tempestat un llamp feri la Santa Capella, trossejant sos murs y fent saltar la meytat de la volta que caygué daltabaix del cingle, rodolant per aquells ròstos. Sols se salvá la estàtua de Sant Miquel; l' anaren á cercar y la trasladaren religiosament dins la capella d' una masia d' aquells voltants que 'n diuhen *Lo Faig*, hont per Sant Miquel s' hi fá l' aplech y caritat de brenas.

Lo segon pich de la montanya es separat de 100 m. del castell per un estret y cspadat congost plé de pedras y bardissas; está format per un massís cono granítich. Se trova á uns 20 metres més baix que 'l primer, encara que voltat també de timbas s' hi puja ab més facilitat. Lo punt culminant del cono es enmurallat y espitllerat; té una torra octógona al centre mitj enrunada. La porta per entrarhi se trova á 1'60 metres del plá terreno; de modo que 's necessita una escala. Al pujarhi s' entra dintre una estancia que reb la llum per una finestreta de arquitectura románica. Las voltas y part superior son del tot enrunadas; crostons de sos espessos murs jauhen al peu.

Segons las llegendas eixa torra era la negra presó del castell, quals cuentos, després de tants y tants anys fan encara tremolar las donas y criaturas, quant en las vetlladas d' hivern l' avi los hi conta prop la llar.

A 150 metres d' eixa torra fortificada, sobre un puig de fácil accés

s' hi ven una altra torra sexàgona de tres pisos ab volta ogival. A cada pis hi ha una escala de pedra de 0'70 m. d' ampla dins lo gruix del mur pera pujar d' un pis á l' altre. La torra conté una plataforma rodejada d' un fosso. Té semblansa, per sa construcció, á las torras que coronan nostra frontera. Serviria sens dupte de refugi y de senyal, puig que correspon ab las torras del *Mir* y del *Cós*.

S' atribueix la fetxa de la construcció del castell al sigle XI, la primera torra á la fi del XIII, y la segona al XVI. M. Alart creu que la construcció del castell es del sigle IX.

Las ruinas del castell y torras de Cabrenç al cim d' aquells enlayrats cingles, vistas de la comarca y sobre tot desde la carretera d' Arles á Prats cridan poderosament l' atenció del excursionista que no 's pot estar de demanar ¿qué son aquells nius d' áligas. Si ho pregunta als pagesos del riberal, ve li 'n dirán de cuentos y llegendas del castell de Cabrenç y sas horribles presons! — Diuhen que te un soterrani que 's pert dins la terra y va á surtir á Mallorca... (1) Los pobres presoners que tenian encadenats los estimbavan daltabaix dels cingles; si senyor, ja ho pot ben creurer; los pastors encara hi veuhen las ossadas y carcanadas y los dias de tempestat s' hi senten gemechs y crui-xits .. Vosté se 'n riu?... probi de pujarhi y ho veurá. Mes li diré: desde que Sant Miquel n' ha baixat que las bruixas de Canigó hi solen venir d' una volada pera tenir consell y enrahonar de bruixeria; quan s' hi trovan totas s' hi sent una xarrameca que fa fugir las grallas y aucells de rapinya.

— Sols las cabras hi pujan per xó, s' en diu de Cabrenç .. Sa nissaga era la terra de la vall; oprimida entre lo furor guerrejant dels senyors dels castells de Cortsary y de Montferrer sos vehins, la gent de la comarca trobava sols refugi dins las murallas del Sant Monastir d' Arles.

(1) Aixó de subterranis que van á surtir á Mallorca es una crehencia popular bastant singular que s' aplica á molts covas de nostras montanyas que no han sigut exploradas, sobretot las covas d' encantadas y bruixas. Sense anar tant lluny encara en lo nostre país es acreditada la llegenda del pou del castell de Bellaguarda. Donchs en lo esmentat castell hi ha un pou que te mes de cent metres de profunditat. Se diu que al arribar á aytal fondaria los treballadors sentiren una gran fressa d' aygua que los feu remuntar depressa, y de sopte l' aygua pujá á més de 20 metres. Se diu que aquella fressa es la d' un torrent impetuós que segueix la cordillera fins á Cap de Creus, continua dins terra sota mar y va á surtir á Mallorca en un punt que també citan y que no 'm recorda; y la proba es que si 's tiran dins lo pou fullas de faig ó de castanyer que son arbres que no n' hi ha á Mallorca, als tres dias se veuhen á surtir ab l'aygua que brolla de terra. Hi ha pagesos del Alt Ampurda que creuhen aixó com l' Evangeli.

En lo cant quint de son poema *Canigó*, p. 81, Mossen Jascinto Verdaguer fa pujar lo comte Tallaferro al castell de Cabrenç,

Lo comte Tallaferro pel camí dret
segueix lo Comalada, que embranca al Tech,
y vora las pedreras de marbre vert,
passa el Pont de la Verge puja á Cabrenç.
La montanya 's corona d' un gran castell
lo castell de tres torres ab sos marlets;
passa éll prop de las duas sense dir res;
al peu de la més alta llança un renech:
—Baixau d' eixas alturas, com llam de Deu,
que puja un riu de moros per Argelés;
si no baixau vosaltres, pujarán ells
—á traure d' eix niu d' áligues los esparvers!—

Lo poema *Canigó*, á més d' éser hermós y grandió's poema, es també un fidel guia geogràfic, que l' excursionista pot seguir sens reparo. Se coneix que Mossen Verdaguer, abans d' escriure son poema ha volgut veure personalment lo que descriu. Jo que he recorregut tantas vegadas, cassant izarts, la cordillera perenaica y lo *Canigó*, he seguit escrupulosament son poema, comprovant sas relacions y descripcions, las he sempre trobadas exactíssimas fins en los més petits detalls. La geografia y topografia de nostres Pirineus hi es sempre respectada. Es donchs un mérit més que té la grandiosa obra de nostre llorejat poeta catalá.

«La baronía de Cabrenç, segun M. Alart (1), era un feu del vescomtat de Castellnou, situat en lo alt Vallespir més avall de Coll d' Aras. Era limitada al Est per l' antigua parroquia do Costuges que fou donada á l' abadia d' Arles per los comtes de Besalú, en 988; al N. se trobava separada del territori de Prats de Molló per una cordillera de montanyas que s' estén entre lo riu Tech y lo torrent de Galdares.

Res se sab dels senyors de Serrallonga ó de Cabrenç fins arribar al sigle x; en lo sigle XIII llur historia fou prou important per esser senyalada en la historia del Rosselló. Pero poca cosa ne coneixem y llur recort en la comarca se hauria perdut si no fos per las llegendas populars de las negras presons de llur castell encinglat.»

(1) *Notices historiques sur les Communes du Rousillon*. (2.^a serie.)

La alta serra de Cabrenç se troba prop la trontera, entre lo Coll de las *Falgueras* y lo Coll de *Plá Castell*; domina las serraladas calcáreas cobertas per las fajosas ubagas d' en *Polit* y de *Bordellat*. De la altra vessant de la frontera se troban los cingles de Sant Aniol, de Taleixá y de Bassagoda. Sas ayguas van al riu Fluviá per Tortellá y Argelaguer.

Pera anar al castell de Cabrenç, á mitj camí d' Arles á Prats, se trenca á l' esquerra, atravessant lo riu Tech sobre un pont gòtich que 'n dihuen de la *Verge Maria*. Una bona carretera provincial ben entretinguda vos porta á Serrallonga, poble petit situat á la falda de la montanya; y de Serrallonga á las ruinas del castell ab bon *alpenstok*, bon calsat y delit, s' hi puja en menys de dos horas.

Lo punt de vista es admirable. Al nort se presenta lo Canigó magestuós ab sos pichs de Tretzevents y de Sethomes, ab sas fondas corregadas, esllavisadas, congestas, son poderós arrelám de montanyas, sas fajosas en mitj de las quals se veu l' ermitatge de *Sant Guillelm de Combred* daurat per un raig de sol ponent. Més aprop la terra enrunada, encinglada de *Cós* que domina tota la vall com sentinella que guarda los congostos del alt Vallespir. A mitj dia y al sur las fondaladas de *Mont Negre* cobertas de fajosas. A ponent las serras verdosas de Coll *Bernadell* y Coll d' *Ares* hon se veu lo santuari tant anomenat de la Mare de Deu del *Coral*; y més enllá la cordillera perenaica, dominada per lo puig cónich de Costabona, que limita l' horizont.

En lo poble de Serrallonga l' excursionista deu visitar sa esglesia románica edificada sobre un puig que domina la població, tota de pedra picada y tan sólida com los murs del Castell de Cabrenç. No oferiria res de particular si no fos per sa antiquitat, ja que s' atribueix sa consacració al any 1019, segóns lo mateix M' Alart.

C. BOSCH DE LA TRINXERÍA.





CANSÓ DEL EXCURSIONISTA

Jo de la pàtria so 'l romeu
F. MATHEU.

Companys, amunt fem via,
deixem la plana enrera,
en coblas d' alegria
esclati nostre goig;
amunt. que ja l' aubada
per sol-ixent apunta,
ja estén per la estelada
son ample mantell roig.

Amunt y de bon' ayre,
valents excursionistas,
no 'us faltin poch ni gayre
bons cànts y bon dalit;
pujant dalt de la serra
al cor l' hi neixen alas
y així escalant la terra
s' acosta al Infinit.

Al cim veurem la hermita,
estel de la encontrada,
ahont reclós habita
lo pobre penitent;
ab éll la oració santa
dirém tots á la Verge,
y en son nihuet que encanta
del Cel farém esment.

A l' altre puig negreja
la torre enmarletada
que avuy ja ruineja
dels segles al empit;

fem donchs la via llesta,
passèm á l' altre cima
pe 'l mitx de la ginesta
y 'l romaní florit.

Miráusela ¡qué ardida,
qué fréstega en sas runas!
caigué pel llamp ferida
y aixeca encare 'l front;
com ella nostra gistoria
y nostras costums vellas
ay, cahuen de sa gloria
al enfosquit pregon.

Aquí la fantasía
del cor s' ensenyoreja
y 'ls temps primers somnia
d' aqueix caigut gegant;
de son orgull sols resta
un mur en mitx de runas
que 'l sol y la tempesta
recreman y desfan.

Més oh! mirau la plana
des d' eixa gran altura,
la terra catalana
¡qu' hermosa d' aquí 's veu!
y ¡quants de monts onejan
demunt la plana inmensa!
¡que pobles que blanquejan
d' aqueixos monts al peu!—

Al lluny d' aquesta serra
mirau que gran se mostra
lo cor de nostra terra,
l' aspríssim Montserrat;
lo seu esguart admira
de Sant Llorens la punta
y enllá 'l Montseny ovira
lo Pirineu nevat,

Avant; per la dressera
baixém l' alta montanya,
veurém com la ribera
bellíssima s' estén:

¡quín bé de Deu de pradas,
conreus, hortas y vinyas
que argentan las rosadas
y daura 'l sol ardent!

Fem cap á la masía:
los vells dirán que veren
com del francés un dia
l' orgull vá ser vensut,
los joves y brivalla
sas coblas y follas,
de l' aspre pagesalla
veurém lo brás temut.

Lo campanar s' ovira
del poble que fresseja
al mitx del plá y respira
l' alé d' aquesta afrau.
Avuy qu' es jorn de festa
sos fills arreu s' esplayan,
baixem' hi á fer requesta
de son oreig de pau.

Companys ¡que forta y bella
es nostra Catalunya!
¡com corre per tot' ella
la sava del bon Deu!;
baixém, ara ja avansa
la nit ab sas tenebras
y os dem ab greu recansa
per vuy, serras, l' adeu.

E. MOLINÉ Y BRASÉS.

Aquesta cansó fou premiada ab un pergami de platí en lo certímen celebrat en-
guany per l' Ateneu igualadí de la clase obrera.

Novembre, 1886.





LA LLEGENDA DE SANT GUILLEM DE COMBRED

ALT VALLESPÍR.

A nostre llorejat poeta catalá Mossen Jascinto Verdaguer.



N la vessant oriental del Canigó, sobre un de sos poderosos estrebs format per lo pich de *Tretzevents* (2780 d' altitut), á milja montanya, allà hont s'acaban las feixas de conreu y comensan las fajosas, y mes amunt las clapissas, esllavissadas xaragalls, limit de la vegetació arborescent, l' excursionista, que recorre eixa hermosa montanya, trobarà una capella que ben cert li cridarà l'atenció: es l' ermitatge de *Sant Guillém de Combred*.

Prop la capella hi ha una casa de pagés solitaria quals masovers cultivan sègol y trumfas en feixas escalonadas, sostingudas per parets, pera aprofitar la poca terra vegetal que los ayguats s' en arrossegan rost avall. La capella de Sant Guillém situada al cim de la serra, se trova no lluny del torrent de *Comalada* quals fonts venen del estanyol de la *Portella* de Canigó, collada formada per los puigs de *Sethomes* y *Tretzevents*. L' estanyol de la *Portella* ó de *Comalada* te una configuració singular: situat al cim mateix de la collada, forma un gorch rodó de 13 metres de diàmetre, de gran fondaria, com un embut, sempre plé d' aygua; en lo fons s' hi veuhen trossos de glas que donan á l' aygua un color d' un blau verdós. De l' altre vessant de la collada, se baixa á la hermosa vall de *Cadi*, ab sos estanyols llegendaris, al peu del altívol pich de *Balatg*.

LA RENAIKENSA.—Any XVI.

La capella de Sant Guillelm es de remota antiguetat; sas parets y volta tenen un metre d' espessor; son teulat cobert de llosas groixudas; sas finestras son forats á la paret, sa portalada baixa, tosca, sense cap estil. Sobre 'l teulat, entre dos murs d' un metre d' alsaria, está posada una campana que sembla una mitra de bisbe; té lo só d' una grossa esquella de remat que 'ls pastors ne diuhen *borromba*. L' interior no ofereix res de particular: un retaule antich toscament treballat ab una petita estàtua del Sant que porta casulla ab una palma á la mà dreta, y á la esquerra, reblincada sobre son pit, un niu ple d' aucelets que trauchen lo cap.

Lo dia de son ajut, á 28 de Maig, no hi falta gran concurrencia de gent de tota la comarca, en particular de Montferrer, Serrallonga y Prats. La devoció á Sant Guillelm es gran. Los pagesos l' invocan contra llamps y pestes, com á Sant Roch.

A l' altitut hont se trova la capella (1500 metres,) se veu gran extensió de país, lo panorama es grandíós. Prop la capella hi ha una font ombrejada per faigs seculars, d' una aygua molt freda; los pagesos diuhen que fa venir fam. Es á l' entorn de eixa font que lo dia del aplech los romeus hi fan la dinada ab molta alegria y cantarellas.

Donadas eixas explicacions, contarem la llegenda de *Sant Guillelm de Combred*.

Envers l' any 600, avans que la invasió dels alarbs hagués obligat als montanyesos de nostras comarcadas á refugiarse en los cims escabrosos del Pirineu, la montanya de Canigó era un desert espantós; sos boscos baixavan fins al plá; sols lo rugit de las feras torbava lo silenci d' aquellas soledats. A voltas se presentavan al peu de la montanya mónstruos diformes que portavan l' esglay en las masias y poblacions. Las fadas eran mestressas y senyoras de tota la montanya. Tenian llur palau en la vall de *Cadi* guardada per un drach que no hi deixava penetrar á ningú.

Cada vegada que las bruixas rentavan la bugada en los estanys de *Cadi*, lo cel se cobria de negras bromas, y la tempesta de llamps y pedregada portava la desolació en las ricas planuras del Rosselló y Ampurdá. Desgraciad lo pastor que s' hagués atrevit á volguer penetrar en lo reyalme de las bruixas, ell y son remat eran tots devorats pel drach. La gent de la plana, al veurer la neulosa montanya de Canigó, sas cloteradas y negras boscurias; al sentir á retrunyer los ronchs de la tronada, se senyavan presos d' esglay.

En aquell temps, esdevench que un sant home fugint del mon, volguent viurer ab reculliment, y dedicarse á la penitencia, surti de la vall d' Arles, trepant aquellas alturas, cercant un lloch ahont pogués fer sa estada y acabar sos dias en gracia de Deu.

La presencia del Sant produhí en lo palau de las bruixas un re-bombori espantós. Corrian com fúrias, los cabells erissats, los ulls espurnejant, llansant grans crits, del pich de *Balatg* als pichs de *Tretzevents* y *Sethomes*.

Las negras bromas de Canigó, impel·lidas per vent de tempesta, s' arrossegan á mitja montanya, ficanse dins las fondaladas, atormen-tadas, topanse entr' ellas, arrodonintse en formas fantásticas, desfentse en colossals borralls esfilagarsats que pujan á gran altura. Lo dia s' enfosqueix, los llamps encenen la montanya de llur fulgurant resplandor; tot retruny del espatech dels trons; la terra tremola... Sant Guillelm dins la tempestat, rodejat de foc no s' espanta; un ángel invisible lo guia... continua amunt.

Al arribar á l' estanyol de *Comalada*, portal del palau encantat, Sant Guillelm senti rugits espantosos. Lo drach, rodejat de las fadas enverinadas, se li presenta á la collada, la boca oberta, ensangrentada, flamejant, sa cúa escatosa reblincada com la de l' escorpí... Sant Guillelm, al veurer aquella fera horrorosa, recula d' espant; l' ángel lo reconforta donantli sa fulgurant espasa. Llavors, plé de coratge, en-vesteix resoltament lo drach que fuig acobardit vers lo terrible avench del puig de *Balatg*; Sant Guillelm lo consegueix á la vora del precipici, y donantli gran colp d' espasa, lo precipita dins l' abisme.

Las fadas presas d' esglay fugiren en tropell, unas vers los gorchs de *Carença*, altrás se capbussaren dins los gorchs de *Cadi*.

*
*
*

Lo puig de *Balatg*, per la part nort, es tallat á pich. Lo precipici forma com una ferradura de 300 metres d' altura. Al fons hi ha una congesta que no veu casi may 'l sol; no més per Sant Joan y Sant Pere que sos raigs, lliscant á través d' aquellas colossals murallas, venen á llepar durant una hora la superficie del glacer. A son extrem inferior s' hi veu un llach d' aygua verdosa ab crostons de glas. La gran congesta d' aquell avench es lo llénsol baix lo qual está sepultat lo drach aterrat per Sant Guillelm. Los pastors de Canigó asseguran que, durant las tempestats, se senten encara los brams del mónstre que fa retronyer l' espantós abisme.

Després de sa victòria Sant Guillelm feu gran penitència. Vivia dintre una cova alimentantse de llagostas, molsa y arrels. Pero com á l' hivern la terra era coberta de neu, s' hauria mort de fam; llavors los isarts y daynas baixavan de las alturas fentli conversa; las femellas li oferian sas mamellas plenas de llet que munyia y així s' alimentava.

Una de las coplas dels Goigs de Sant Guillelm diu així:

Per Jesucrist aborrireu
tots los gustos d' aquest mon
que á l' ànima amarchs son,
sols á la fam subsistireu
ab la llet que conseguireu
de dos daynas visitat.
Siau nostre llum y guia
Sant Guillelm nostre advocat.

A l' estiu los pastors admirats de sas virtuts lo visitavan, y fou tanta la nomenada que adquirí que, de tota la montanya de Canigó, venian á escoltar la divina paraula.

Vegent la pietat d' aquells montanyesos, lo Sant resolgué construir una capella. Tots l' ajudaren. Quan fou acabada trovaren que 'ls hi faltava una campana per cridar los pastors á la pregaria y tocar á mal temps pera fer fugir las tempestats.

Allavors Sant Guillelm se dirigí vers la farga de *Valmanya*, poblet situat al peu de la montanya. y demaná als fargayres que per l' amor de Deu li fessen una campana. — No tenim pas la costúm de treballar per res, li respongueren; ja que no la podeu pagar feula vos mateix. Lo Sant se posá en pregaria y dirigintse envers la fornal, prengué un grapat de ferro fos, lo pastá ab sas mans y prompte ne feu una campana. Los fargayres, al veurer aytal miracle, se postraren á sos peus demanantli perdó y lloant ab ell la gloria de Deu.

Dihuen los goigs:

Feréu ab las propias mans,
mentres bullía lo ferro
la campana que es desterro
de nenla, pedra y llamps

vergonya dels artesans
y gloria d' eix lloch sagrat.
Siau nostre llum y guía
Sant Guillelm nostre advocat.

Dech reproduhir aquí los hermosos versos del cant quint del poema *Canigó*.

Lo comte Tallaferro va com lo vent
volant per las alturas del Pirineu,
Tan bon punt ahí vespre deixá l' aplech.
seguírenlo 'ls fallayres en reguitzell;
sou fills d' eixes garrotxes, tots sapadenchs
germans de las alzinas y dels abets.
Per la porta forana baixa á Castell
se 'n puja á Marialles y Collet Vert;
tot faldejant la serra de Tretze vents,
s' atura en l' hermitatge de Sant Guillelm.

Sant Guillelm s' está dintre, pregant á Deu,
en creu alsats los braços los ulls al cel.
Trau lo cap á la porta tantost lo sent:
—¡Oh compte Tallaferro no us atureu
que 'ls sarrahins saquejan Elna y Ceret.
Més véus aquí una espasa que es de bon tremp:
de Castelló en lo siti la duya Otger:
Otger mori en braços d' un avi meu
que de l' espasa feuli gentil present;
reliquias de Sant Jordi té dins la creu.
«No la doneu, li deya, sinó á un guerrer
que talla 'l ferro verge com brots de cep.»
Preneula, Tallaferro, no us atureu. —
Lo compte no s' atura, deixa 'l bon vell,
que aixeca 'l toch solemne de somatent.
La campana ab que hi toca no es de gran preu
no es de coure, ni bronzo, d' or, ni d' argent,
sinó del millor ferro d' aquells meners;
en ella no s' hi veuben colps de martell,
solo s' hi veuben ditadas del penitent.
Un dia aná á la farga de Montferrer:
— Fargayres, bons fargayres, així us guard' Deu

com jo he feta una hermita dintre 'l desert;
 Les portes son de roura, l'altar de teix;
 Sols me falta una clotxa per son cloquer;
 podria en las tempestas toca' á bon temps,
 y en las guerras de moros á somatent.
 ¿Per fèrmela de ferro me 'n donareu?
 —De la fornai prenèusel, está bullent.—
 Posant la mà á la fosa, lo sant se 'l pren:
 lo pasta com sa terra, lo terricer,
 d' una mitra donantli l' ayre y cayent.
 Prometença que feya 'vuy la compleix
 alsant lo coure als moros, com al mal-temps.

Se veu que Mossen Jascinto Verdaguer no ignora cap de las llegendas de nostres Pirineus, está ben enterat de totes.

La campana pastada pel sant es la del teulat de la capella que te forma de mitre de bisbe y só d' esquella de remat; es toscament feta y s' hi coneixen las ditadas del Sant.

La capelleta, que per cert ha d' esser antiquíssima, es la mateixa que fou construhida per los pastors y Sant Guillém. Aquest any al anarhi, hi vaig descobrir una creu de coure bisantina de 0'23 m. sobre 0'20 m. incrustada de pedras transparents blavas y rosas, gastadas per la vellura.

Los pastors dihen que las bruixas que se capbusaren dins los gorchs de *Cadi*, després d' haver Sant Guillém aterrat lo drach, tot sovint trauben lo cap y fins s' atreveixen á pujar fins á la *Portella*; pero que al ovirar la santa capella, tornan capbusar depressa com granotas esporuguidas.

La Montanya de Canigó es guardada per dos sants: Sant Martí gloriós en la vessant Nort, y Sant Guillém en la vessant Sur. Baix llur protecció los esperits infernals han fugit. A l' estiu los pastors recorren ab sos remats las altas serras floridas y regaladas. Los montanyesos del Conflent pujan al monastir enderrocát de Sant Martí; y los del Vallespir á l' ermitatge de Sant Guillém, en alegres comitivas. Los écos de la montanya repeteixen las tronadas de llur cansó preferida, ver ranz anyoradís que lo montanyés, lluny de sa aymada montanya, no pot sentir cantar sense que li vingan las llágrimas als ulls.

Montanya regalada
 es la de Canigó

coronada de plata
 y vestida de fiors.
 ¡Adeu, adeu, montanya
 hont he deixat mon cor!....
 Al pensar jo ab ella
 ne ploro de tristor!...

* * *

Ara, pera acabar, deixém la llegenda pera donar algunas apuntes arqueològicas sobre l' eamentat Santuari:

L' ermitatge de Sant Guillelm estava avans baix la invocació de Santa Maria Magdalena. Fou donat al monastir d' Arles lo dia de calendes d' Octubre de 1195 per en Guillelm II de de Ceret, bisbe d' Elna (P. Puiggari, catàlech dels bisbes d' Elna.—Marca, Apèndice Col 1383.)

En la Galla Cristiana (col. 1087, tom. VI,) se llegeix lo següent:

Anno 1195 décimo quinto Philippi regis Calendis Octobris Guillelmus Helenensis episcopus eidem abbati (scilicet Roberto II) constr. ecclesiam S. Mariæ Magdalanae de Combred cum omnibus pertinentiis.

Sta. Magdalena de Combred havia d' esser, en aquella època, més que un ermitatge, si nos hem de referir al mot *ecclesia* y á una notació escrita en lo missal d' Arles (sigle XII,) que nos diu que lo mateix Robert II, se despené á favor de Deu, de *Sta. Maria Magdalena de Cumbred*, y de Sant Guillelm *confessor de Crist*, y de Guillelm capellá del dit lloch, d' una gallina de cens, per la vinya de las *Quareres*.

Es probable que fou de resultas de la donació del bisbe d' Elna que, á Sant Guillelm, se l' associá á Santa Magdalena; pero no es cas aqui del Sant ermitá de la llegenda que no crech haja may existit, pero si de *Guillelm de Gellone*, duch d' Aquitania, que vivia del temps de Carlomagne, y que, després d' haberse fet célebre en la carrera de las armas, acabá sos dias fent penitencia en lo monastir de *Gellone* que havia fet construhir. Sa historia y las novelas que s' escrivieren referentas á eix héroe son prou conegudas. Fou lo pare de Gaulcem, lo primer comte del Rosselló del qual s' ha ja fet menció; y no duplo pas que no fós lo patró del bisbe Guillelm II y de l' iglesia de *Combred*. Lo Martirologi romá no 'n fa esment; pero sa festa es marcada al 28 de Maig en la Martirologi benedicti, com també en lo missal de l' esglesia d' Arles.

Lo nom de *Combred* es lo de un corregot que devalla prop de l'ermitatge, lo qual se junta ab lo torrent de *Comalada*.

En lo llatí de la Edat Mitjana *Combra* y en Francés *Combre* vol dir resclosa ó taparada construhida en corrent d'aygua pera agafar peix. ¿Qui sab si prop de la hermita hi hauria existit una bassa ó viver pera agafar truytas?... Aixó de buscar la etimología, ja es més dificultós, y parlant de temps tan remot prompte tornariam á caurer en la llegenda. Donchs nos ho deixarém córrer.

C. BOSCH DE LA TRINXERIA.

La Junquera 21 de Novembre de 1886.

